

Manuál k přednášce „Kritické právní myšlení“- doktorské studium zimní semestr 08

Osnova přednášky:

1. Vývoj současné právní teorie

2. Co je kritické myšlení?

2.1 Co je kritika?

2.2. Typy kritiky

2.3 Co je kritické myšlení?

2.4. *Překážky kritického myšlení-příklady chybné strategie myšlení: a) předsudky a stereotypy, b) nejčastější logické klamy*

3. Metodika vědecké analýzy

a) *co se můžeme dovědět z diskursivní analýzy*

b) *metodika výkladu právních případů*

b) *metodika analýzy právního problému*

1. Tři pozice v současné právní teorii:

a) odmítání právní teorie stoupenci postmodernisty

b) odmítání právní teorie jako neexistující, rozvoj dílčích teorií

c) volání po teorii práva

i) *systémová teorie (Luhman, Habermas)*

ii) *na půdě právního pozitivismu: hledání přirozenosti práva; důraz na interpretační praxi (Dworkin, Fish a jiní)*

2.1. Co je kritika?

Z filosoficko-teoretického hlediska se rozumí kritikou :

i) racionální zdůvodnění argumentů

(zdůvodňování argumentů je již projevem morální odpovědnosti)

ii) metoda (způsob) filosofického myšlení, prostředek tázání, hledání nových problémů; - smyslem kritiky je odhalování nových otázek, hledisek, přístupů, apod.,

2.2. Typy kritiky

- falzifikace, resp. negace, vyvracení

- kritická rekonstrukce

- radikální kritika-paradigmatická změna

Příklady dvou pokusů o vymezení pojmu evropské právo, které ukazují, že paradigmatická změna je zde nutná:

A) Pojem evropské právo můžeme definovat v širším a užším významu slova.

V širším významu označuje právo mezinárodních evropských organizací. V užším významu označuje právo evropské unie. K tomu patří právo prvního pilíře, tzn. právo evropských společenství (komunitární právo) a též právo druhého a třetího pilíře, unijní právo.

Právo evropské unie se skládá z komunitárního práva a unijního práva.

Viz Schweitzer/ Hummer: Europarecht.

B) "Evropské právo" a "komunitární právní řád" jsou podobné komunitárnímu právu ačkoli se jedná o odlišné pojmy. Pojem "evropské právo" bývá upřednostňován před pojmem "komunitární právo". Navíc rozdíl mezi přívlastky evropský a komunitární nebývá zdůvodněn. Přesto je vhodnější hovořit o právu komunitárním, neboť toto právo vychází ze Společenství, a to i přesto, že na základě Maastrichtské smlouvy vznikla Evropská unie. I když přívlastek evropský zní lépe, vztahuje se k odlišnému právnímu systému...."

viz S. Poillot-Peruzzetto, M.Luby, P. Svoboda: Evropské právo a podnik. Praha Linde 2003

2.3. Co je kritické myšlení ?

Předmětem kritického myšlení je samotný proces myšlení

Jedna z možných definic:

"Kritické myšlení je výsledkem vzdělanosti a cviku. Je duševním zvykem a silou; jedinou zárukou, která nás chrání před klamy, podvody, pověrami a mylným chápáním jak sebe sama, tak i světa kolem nás."

Struktura kritického myšlení:

- začíná otázkou: co je problémem? o čem to je?
- ověřuje způsob tázání: proč to je problém? jaké nové souvislosti odhaluje?
- ověřuje logickou správnost myšlení: jak máme problém řešit?
- ověřuje správnost používání našeho jazyka: jak máme správně používat slova, abychom co nejadekválněji označili a vysvětlili problém?

Rozdíly mezi kritickým a nekritickým myšlením:

Znalosti:

kritické myšlení: nejrůznější odstíny, značná šířka a hloubka, interdisciplinární; otevřené; o získaných informacích jedinec přemýšlí;

nekritické myšlení: černobílé, ulpívá na povrchu, užší, monodisciplinární; uzavřené, získané informace jsou na vlastním přemýšlení málo závislé;

Způsob myšlení:

kritické myšlení: racionální, konzistentní, snaží se naučit, **jak** se učit; celostní, součást myšlenkové sítě; užívá originální prameny, má nadhled, užívá větší počet referenčních souřadnic.

nekritické myšlení: iracionální, nekonzistentní, snaží se naučit, **co** se učit, monodisciplinární, lineární, užívá druhotné prameny, nemá náhled, užívá jednu nebo omezené referenční souřadnice;

Myšlenková strategie

kritické myšlení: vyhýbá se uzavřenosti, zkoumá a vyšetřuje, opravdově se táže, aktivní, spolupracující- komunikativní, přesný jazyk

nekritické myšlení: Snaží se o uzavřený systém, dogmatická, vyhýbavá strategie, netáže se, popřípadě mechanicky pochybuje, emotivní, pasivní, autoritativní, vágní jazyk

2.4. Překážky kritického myšlení

Příklady chybné strategie myšlení:

Co snižuje kritičnost právního myšlení?

nejčastěji: a) stereotypy a předsudky

b) logické klamy

A) Stereotypy

stereotypy mohou nabývat formy:

a) prototypů a příkladů - představa o "typickém" Romovi, Němci, Židovi, Slovákovi, Čechovi, skinhead, atd.

b) schémat - projevuje se zvládáním běžných rutinních, naučených aktivit, pohybových i myšlenkových. Příkladem schématu je čtení a psaní, chůze za běžných podmínek apod.

Jak se stereotypy projevují?

- jako automatismy, nositel o něm nepřemýšlí; automatismus stereotypu se aktivuje zejména tehdy, cítí-li se lidé ohroženi.

- předsudky - emocionální hodnocení založené na mylném nebo nepružném zobecnění;
viz předsudky v právní teorii, kdy se např. při definování evropského práva setrvává na pojetí práva jako pozitivního práva, nebo jako příklad konstrukce muže jen jako živitele rodiny, dítě jako objekt výchovy rodičů atd.

B) Logické klamy

různé dělení, nejčastější:

a) logické omyly ve výpovědi: příklady nejčastějších omylů

- **omyl syntaktické nespojitosti**- ve výpovědi je užito členů, které nejsou navzájem propojeny správnými gramatickými vztahy.

Příklad: Evropané, ať mluvím s Němcem, Francouzem nebo Italem, se mohou odvolávat na společné tradice, symboly a hodnoty.

- **omyl důsledkem nepřipustného seskupení slov**- chyba, která se objevuje ve výpovědi, v níž smysl jednotlivých složek (slov, obrátů) si navzájem protirečí:

Příklad: "Dobyvatelé rozdělili Polsko na tři nestejně poloviny."

- **chyba nesrozumitelnosti** vzniká tehdy, když celý výrok nebo jeho fragment nemá uchopitelný smysl nebo je tento smysl nezřetelný;

Příklad: "Mentalita vytvářena televizí je vypuzena z lineárního myšlení, je chaotická, neřídí se logickou přísností."

b) Klamy, které spočívají v odvádění pozornosti

- **argument oslovující nevědomost**: Z toho, že nikdo nedokázal, že výrok je mylný, se vyvozuje, že výrok platí

"Vědci nemohou dokázat, že existuje globální oteplování, tudíž globální oteplování neexistuje."

"Inspektoři OSN nedokázali, že Irák zničil chemické zbraně, tudíž tyto zbraně má".

- **"šikmá plocha"**- cesta do pekel: Ve snaze, že je nějaké tvrzení mylné, začne se z něj vyvozovat řada dalších tvrzení, jejichž přijatelnost postupně klesá:

"Jestliže nebude odstraněná vláda Saddáma Husajna, nebude trvat dlouho, kdy použije chemické zbraně nejen proti vlastnímu obyvatelstvu a okolním státům, ale ohrozí celý svět. Z toho plyne, že tento diktátor musí být odzbrojen za každou cenu."

c) Induktivní klamy

Induktivní úvaha usuzuje z jednotlivostí na celek. Logické klamy jsou zde důsledkem např.:

- *unáhlené zobecnění* - klam spočívá v tom, že vzorek, z něhož se usuzuje, je ve vztahu k celku, na který se vztahuje, příliš malý, nereprezentativní. Nutnost ověřit statisticky, nebo v běžném životě stačí zdravý "selský" rozum.

Příkladem jsou různé pověry, víra v předpovědi horoskopů, ale i utváření zjednodušených obecných soudů o zvýšené kriminalitě Romů, o "zlatých českých ručičkách" atd.

- *klamná analogie* - porovnávají se dva předměty nebo dvě události, které nemají nic společného.

d) Kauzální omyly

vycházejí z nesprávného pojetí vztahu mezi příčinou a následkem

- "poté tedy proto"- zaměňuje se časová následnost za příčinu
- nevýznamná příčina
- "chybný směr" - zaměňuje se příčina za následek a naopak
- redukce většího počtu příčin

e) "Jde o něco jiného"

zamlčuje se hlavní problém

- *argumentace kruhem* - k závěru se dospívá z předpokladů, které nejsou doloženy, považují se však za pravdivé

Například: Odpověď na otázku: Proč je vzdělávání maturantů nedostatečné?

"Maturanti jsou špatní kvůli špatnému školskému systému; ten je špatný pro nedostatek peněz; nedostatek peněz existuje proto, že jsou politikové neuznalí; neuznalí jsou proto, protože se ve škole málo naučili... o jé!" a nyní opět na začátek atd..

f) Omyly v kategoriích

Jádrem tohoto omylu je mylné přesvědčení, že celek není nic víc, než pouhý součet částí

- *klam plynoucí ze vztahu části a celku* - má-li část celku nějakou vlastnost, dovozuje se mylně, že jí musí mít i celek

např. úsudek, že *"USA snižuje dovozní clo na automobily, to znamená všechny země sníží také toto clo."*

- *klam plynoucí ze vztahu celku a části* - má-li celek nějakou vlastnost, dovozuje se mylně, že jí nutně musí mít i jeho část

g) Klamné definice

- příliš široká definice - zahrnuje pojmy, jež zahrnuty být neměly.
- příliš úzká definice - nezahrnuje pojmy, které zahrnuty být měly.
- definice v kruhu - součástí definice je pojem, který měl být touto definicí vymezen

Co vy na to?

„Úřad práce užil v odůvodnění svého rozhodnutí o vyřazení z evidence uchazečů o zaměstnání termín „přirozený úbytek" - tj. uvedl, že uchazeč byl z důvodu „přirozeného úbytku" vyřazen z evidence uchazečů o zaměstnání. Adresát rozhodnutí odůvodnění neporozuměl. Úřad práce mu nato vysvětlil, že "přirozený úbytek" je termín, který užívá jeho počítačový program, v němž je vedena elektronická podoba verze evidence.“

Mohl by uvedený adresát podat na úřad práce stížnost za neoprávněné vyřazení z evidence?

3. Metodika

a) Co se můžeme s diskursivní analýzy dovědět?

- lépe formulovat odpověď na otázku proč se objevila potřeba mluvit o daném pojmu problému, jevu atd... co se stalo jaká událost se odehrála ve společnosti, v právních vztazích, že se začalo o daném problému mluvit;

- jaké témata tento problém otevírá, jak je problematizován např. v českém právu; umožní nám lépe vymežit jednotlivé roviny a problémy;

- interpretativní repertoár- jaké jsou typické konfigurace textu zákona, jakými slovy, pojmy, zvraty definicemi atd. je popisován daný problém ;

- strategie diskurzu, takže jak jsou témata zpracována, jak je jim rozuměno v teorii a praxi, v historickém vývoji apod.,

- techniky praktického řešení daného problému;

b) Metodika k analýze právních případů

Model analýzy, který doporučuje F. Haft. Tento model předpokládá 5 kroků, které pomohou systematicky rozebrat určitý případ

(viz k tomu Haft, F.: Einführung in das juristische Lernen. Bielefeld 1997, str. 396-406.)

i) určení stavu věci, situace;

úkolem je stav věci, resp. situaci případu správně

- a) popsat
- b) strukturovat
- c) pojmenovat
- d) jednotlivé události seřadit a rozčlenit

ii) určení aktérů, osob události;

úkolem je zde jednotlivé osoby případu

- a) najít
- b) určit
- c) seřadit

iii) určení právní normy;

úkolem zde je všechny právní normy (trestněprávní, občanskoprávní atd.), kterých se případ týká

- a) vyhledat a najít
- b) pojmenovat a citovat
- c) seřadit a rozčlenit podle důležitosti

iv) řešení případu;

úkolem je celý případ kompletně popsat a navrhnout řešení a to následujícím způsobem, kdy je nutné určit:

- a) skutkovou podstatu
- b) protiprávnost
- c) vinu

v) určení problému

úkolem zde je určit a popsat problém, který daný případ představuje

c) Analýza právního problému: návrh argumentační taktiky

Jako příklad jsem zvolila výklad problému: "právní úprava eutanazie"

1. Popis situace

- zmapovat situaci (argumenty), které ukazují, že eutanazie je možným řešením; např. nejčastěji se argumentuje technickou a ekonomickou náročností při udržování nevléčitelných pacientů při životě; (uvést dva-tři příklady)
- na druhé straně se objevily také případy, kdy lékaři přistoupili tajně k aktivní eutanazii atd.(dokladujte také na známých příkladech)

2. Hodnotové představy a normy jako zdroj problému

- vysvětlíte do jaké míry se do požadavku eutanazie promítají hodnotové představy, které sice dobře znějí, ale v praxi nejsou uplatňovány; např. "Život je nejvyšší hodnotou", "Lékaři mají vždy chránit život atd."

3. Kritika hodnot a norem

vysvětlíte konflikt hodnot: svoboda rozhodování versus lékařská povinnost, právo na důstojné umírání a státní péče, atd..

4. Alternativy

možnosti právní regulace, resp.představit návrh zákona, kterým může být problém vyřešen nebo prohlouben.

Závěr: Několik obecných poznámek.

Čeho bychom se měli vyvarovat při analýze současného práva?

i) Dávejte pozor na dichotomie, vyhýbejte se škodlivým dualismům, tzn. myšlení v protikladech, ale uvažujte dialekticky; v právní filosofii je dnes snad nejvíce kritizovaným dualismem vymezení podstaty práva na základě vztahu přirozeného a pozitivního práva, nebo normativity jako protikladu Sollen a Sein;

ii) Rozdílnost jevů chápejte jako komplementaritu, jako vzájemně se doplňující, jinak by daný jev nemohl fungovat; viz např. vztah práva a morálky- jedno nepředchází druhému, ale se vzájemně komplementárně doplňují, jejich fungování je nutné k existenci společnosti atd...

iii) Myslete více procesuálně než staticky, více popisujte funkce a procedury, než jednotlivé vlastnosti, znaky, jako neodmyslitelný prvek zahrňte do všech svých analýz, čas, vývoj problému, evoluci vztahů, transformaci, funkce daného jevu, atd.

iv) Věnujte pozornost tomu, co způsobuje rozpornost, vnitřní napětí, odpor; hledejte ve všem alternativy, vyhledávejte nejednoznačnost, rozpornost

v) Ve své argumentaci se neskrývejte za fasádu neutrality nebo objektivitu, ale nebuďte nekriticky vůči autoritám; snažte se vždy svůj názor řádně vyargumentovat a zdůvodnit; budujte si koherentní (metodicky ucelený) přístup k poznávání zvoleného problému, to vám pomůže se orientovat i v jiných souvislostech;

vi) Stěžejní pojmy a slova podrobujte významové analýze, ptejte se co znamenají, jak se měnil jejich význam v obecném a zvláště v právním slovníku